

σώματος χωρισμὸν γνῶσις τῆς ψυχῆς εἶναι ἀτελεστέρα τῆς διὰ τῶν κατ' αἰσθησιν παραστάσεων γινομένης¹. Ἡ ἀπὸ τοῦ σώματος χωρισθεῖσα ψυχὴ γινώσκει πρῶτον μὲν καὶ κυρίως ἑαυτὴν ἀμέσως ἐπειτα δὲ τὰς ἄλλας ψυχὰς τελείως καὶ τοὺς ἀγγέλους ἀτελῶς· τῶν δὲ φυσικῶν πραγμάτων ἔχει γνῶσιν διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐμποιουμένων αὐτῇ ἐννοιῶν, ἀλλ' ἡ τοιαύτῃ γνῶσις εἶναι γενικὴ καὶ συγκεχυμένη².

13. Ἡ πρὸς τὸ σῶμα σχέσις τῆς ψυχῆς. Εἰ καὶ ἡ ψυχὴ εἶναι δὲ καθ' ἑαυτὸν ὑπάρχον, ὅμως συνάπτεται πρὸς τὸ σῶμα. Ἀλλὰ τίς ἀριτεῖται πρὸς τὸ σῶμα σχέσις τῆς ψυχῆς; Ἡ ψυχή, λέγει, δὲν συνάπτεται πρὸς τὸ σῶμα ἀπλῶς ὡς κινοῦσα ἀρχὴ³ οὐδὲ συμπίπτει ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἐννοια πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς. Σῶμα καὶ ψυχὴ ἐμφανίζουσιν οὐσιώδη ἐνότητα καὶ συναποτελοῦσι τὸν ἀνθρώπον, ἐν φρεῷ ἡ μὲν ψυχὴ εἶναι τὸ εἶδος, τὸ δὲ σῶμα ἡ ὕλη· ἡ ψυχὴ ἔχει πρὸς τὸ σῶμα ὡς τὸ εἶδος πρὸς τὴν ὕλην⁴. Πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ πράγματος παρατηρεῖ ὁ φιλόσοφος ὅτι ἡ φύσις ἐκάστου ὅντος ἐμφαίνεται ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ· ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου κυρία καὶ ἴδιάζουσα ἐνέργεια εἶναι ἡ νόησις, διὸ ἡς προέχει πάντων τῶν ἀλλων ἐμψύχων. Ἡ αἵτια ἀριτεῖται τῆς νοήσεως εἶναι ἡ εἰδοποιὸς φύσις τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἐπειδὴ τὸ εἰδοποιοῦν ἐκαστον εἶναι τὸ εἶδος αὐτοῦ, φανερὸν ὅτι ἡ αἵτια τῆς νοήσεως, τ. ἐ. ἡ νοητικὴ ψυχὴ, εἶναι τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου. Πρὸς δὲ ἔτι τὸ διὸ οὖν τι μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργείᾳ «εἶναι» θεωρεῖται ὡς τὸ εἶδος αὐτοῦ· ἀλλὰ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ζῆι καὶ ἐνεργεῖ διὰ τῆς ψυχῆς· ἡ ψυχὴ ἀριτεῖται τὸ οὐσιῶδες εἶδος τοῦ σώματος⁵. Ἡ ψυχὴ ὡς οὐσιῶδες εἶδος μεταδίδει τὸ «εἶναι» αὐτῆς τῷ σώματι καὶ ἐξ ἀμφοτέρων συναποτελεῖται ἡ ἐνιαία τοῦ

¹ In 1. sent. 4, dist. 50, qu. 1, art. 1. De anima qu. un. art. 15. De verit. qu. 19, art. 1.

² De anima qu. un. art. 17. Summa theol. I, qu. 89, art. 3. Τὰ εἰρημένα ἀναφέρονται εἰς τὴν φυσικὴν τῆς ψυχῆς γνῶσιν· διότι κατὰ τὴν ὑπερφυσικὴν γνῶσιν ἐποκτεύει ἐκείνη ἐν τῷ θεῷ καὶ ὅσα ἔτι κατὰ φυσικὸν τῷ πόλον ἀδυνατεῖ νὰ μάθῃ. Summa theol. I, qu. 89, art. 8. De verit. qu. 19, art. 1.

³ Ὁ Θωμᾶς ἀποκρούων τὴν πλατωνικὴν ἐκδοχὴν πειρᾶται νὰ δεῖξῃ ὅτι ἡ σώματος καὶ ψυχῆς ἐνωσις δὲν εἶναι δυναμικὴ σύγδεσις (per contactum virtutis). Contra Gent. 2, 37. 56. 57.

⁴ Λότ. 2, 56.

⁵ Summa theol. I, qu. 76, art. 1. Contra Gent. 2, 57. De anima qu. un. art. 1.

ἀνθρώπου φύσις καὶ τὸ ἔντιλον αὐτοῦ πρόσωπον¹. Εἶναι δὲ ή ψυχή τὸ οὐσιῶδες εἶδος τοῦ ἀνθρώπου ἐνεκα τῆς οὐσίας αὐτῆς, οὐχὶ ἐνεκα τῆς ἐνέργειας· διότι τὴν νόησιν συντελεῖ ἀνεπιστάκον δργάνον². Εἰ καὶ ἀποτελεῖ ή ψυχὴ μετὰ τοῦ σώματος ἔντιλαν φύσιν, ὅμως δὲν ἀπορροφᾶται ὅλος ἐν τῇ ὑλῇ ὡς τὰ ἄλλα φυσικὰ εἴδη. "Οσῳ τελειοτέρῳ ὑπάρχει ή ψυχή, τοσούτῳ μᾶλλον ἀνηφοῦται ὑπὲρ τὴν ὑλὴν καὶ ἐνεργεῖ (νοοῦσι καὶ βούλαμένη) ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ σώματος. Καὶ εἶναι μὲν ή ψυχὴ ή οὐσία τῆς ὑλῆς ἀλλ' ή ίδια αὐτῆς οὐσία δὲν εἶναι ἔνυλος· περιέχει καὶ διάρκει διὰ τῆς ὑλῆς ἀλλὰ δὲν περιέχεται οὐδὲ ἀπορροφᾶται ὥκτειτῆς³. Λίτη δὴ ή ὑπὲρ τὴν ὑλὴν ἀνήφιστος τῆς νοητικῆς ψυχῆς δὲν ἐξαπίθενται ἀλλὰ τούναντίον ποιεῖ λογικοτέρουν τὴν εἴδους καὶ ὑλῆς ἐνύπητα⁴. Τούτου οὕτως ἐχόντων πρώτη καὶ κυρία σχέσις τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα εἶναι ή τοῦ οὐσιώδους εἴδους. Μόνον δὲ τὸς δεκτέρᾳ σχέσις πρέπει νὰ θεωρηθῇ ή τοῦ κινοῦντος πρὸς τὸ κινούμενον. Οὐδεμία ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει ἐνέργεια, τῆς οἵτινα δὲν εἶναι ή ψυχή· αὗτη εἶναι primum motor τοῦ σώματος⁵.

"Ἐκ τῆς πρὸς τὸ σῶμα ἀναφορᾶς τῆς ψυχῆς ὡς εἴδους συνάγονται καὶ ἄλλοι προσδιορισμοί. "Οπότε δηλαδὴ ή ψυχὴ εἶναι τὸ εἶδος τοῦ σώματος καὶ πᾶσι ἐν αὐτῷ ἐνέργεια προέρχεται ἐξ ἐκείνης, ἐπειδὴ η ψυχὴ εἶναι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ μόνον μία. "Η φυτικὴ ἀρει καὶ ή αἰσθητικὴ καὶ ή νοητικὴ ψυχὴ εἶναι τῷ ἀνθρώπῳ οὐσιωδῶς οὐχὶ διάφοροι· ή μία τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ φαίνεται μία καὶ φυτικὴ καὶ αἰσθητικὴ καὶ νοητικὴ⁶. "Οὐτως δέ, ἂν δὲ ἀνθρωπος ὑπάρχῃ, ὅπως καὶ ὑπάρχει, ἔντιλον δν, ἀδύνατον νὰ ἔχῃ πολλὰς ψυχάς, διότι οὐτως ή ἐνότης θὰ ἡρανίζετο. "Εὰν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπῆρχον δύο ή πλεό-

¹ Contra Gent. 2, 68. Summa theol. 3, qu. 2, art. 1.

² De anima qu. iii. art. 2.

³ Summa theol. 1, qu. 76, art. 1.

⁴ Contra Gent. 2, 68 «Non autem minus est aliquid ipsum ex substantia intellectuali et materia corporali, quam ex forma ignis et ejus materie, sed forte magis: quia quanto forma magis vincit materiam, tanto ex ea et materia magis sufficitur ipsum.

⁵ De verit. qu. 26, art. 2 «Animia utitur corpori dupliciter, uno modo ut forma, in quantum dat esse corpori vivificans ipsum; alio modo ut motor, in quantum per corpus suas operationes exerceat».

⁶ Summa theol. 1, qu. 76, art. 3 «Si ponamus animam corpori uniri, sicut formam, omnino impossibile videtur, plures animas per essentiam differentes in uno corpore esse.

νες ψυχαὶ (εἶδη), θὰ εἶχεν οὗτος ἵσαρίθμους ταῖς ψυχαῖς οὐσίας καὶ κατ' ἀκολουθίαν θὰ ᾖτο σύμπλεγμα πολλῶν οὐσιῶν καὶ οὐχὶ ἔνιαία φύσις. Ἡ ἐνότης ἄρα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπαιτεῖ τὴν ἐνότητα τῆς ψυχῆς. Ἡ μία ψυχὴ κατὰ διαφόρους δυνάμεις εἶναι καὶ φυτικὴ καὶ αἰσθητικὴ καὶ νοητικὴ. Πρὸς δέ, η ψυχὴ ὡς εἶδος τοῦ σώματος συγάπτεται αὐτῷ ἀμέσως, ἀνευ τινὸς διαμέσου². Τέλος η ψυχὴ ὡς οὖσα εἶδος τοῦ σώματος δὲν συγάπτεται πρὸς ὅρισμένον αὐτοῦ ὅργανον ἀλλ᾽ ὑπάρχει ὥλη ἐν τῷ ὥλῳ καὶ ὥλη ἐν ἐκάστῳ μέρει τοῦ ὥλου καὶ ἐκάστου μέρους τοῦ σώματος, φανερὸν ὅτι εἶναι καὶ ἐν τῷ ὥλῳ καὶ ἐν ἐκάστῳ μέρει αὐτοῦ καὶ ἐπειδὴ ἀπλῆ οὖσα δὲν ἔχει μέρη, ἔπειτα ὅτι καὶ ἐν τῷ ὥλῳ καὶ ἐν ἐκάστῳ τοῦ σώματος μέρει ὑπάρχει ὥλη³.

Ἡ τῆς προϋπάρχεος τῶν ψυχῶν θεωρία θεωρητέα ὡς ἀνυπόστατος· διότι, διότε η ψυχὴ ὑπάρχει τὸ οὖσινδες εἶδος τοῦ σώματος, εἶναι φυσικὸν αὐτῇ νὰ ὑπάρχῃ ἡνωμένη μετ' ἐκείνου. Οἱ ἀπὸ τοῦ σώματος χωριστιῶς τῆς ψυχῆς εἶναι οὐχὶ μὲν contra naturam ἀλλὰ πάντως praeter naturam. Τὸ κατὰ φύσιν δῆμος προπηγεῖται μὲν τοῦ ὑπὲρ τὴν φύσιν, οἷον εἶναι ἐνταῦθα η χωρὶς ἀπὸ τοῦ σώματος ὑπάρχει τῆς ψυχῆς. Ἡ ψυχὴ λοιπὸν ἀδύνατον νὰ ὑπῆρξεν εἰς ἀρχῆς χωρὶς ἀπὸ τοῦ σώματος. Ἡ γένεσις τῆς ψυχῆς εἶναι ἀμα ἐνοισις αὐτῆς μετὰ τοῦ σώματος, τουτέστιν η γένεσις τῆς ψυχῆς καὶ η πρὸς τὸ σῶμα ἐνώσις εἶναι σύγχρονη⁴. Ἡ δὲ γένεσις τῆς ψυχῆς δὲν πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς τὴν γέννησιν, διότι αὕτη εἶναι ἔνικος καὶ σωματικὴ ἐνέργεια καὶ δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἀποτέλεσμα⁵. Οὕτως αἱ ψυχαὶ δὲν γεννῶν-

¹ Contra Gent. 2, 58. Summa theol. I, qu. 76, art. 3.

² Summa theol. I, qu. 76, art. 7. Contra Gent. 2, 71.

³ Τὰ εἰρημένα ἰσχύουσι περὶ τῆς νοητικῆς δυνάμεως τῆς ψυχῆς, οὓς εἶναι τὸ εἶδος τοῦ σώματος. Λί φυτικαὶ καὶ αἱ αἰσθητικαὶ δυνάμεις συγάπτονται πρὸς ὅρισμένον ὅργανον καὶ ὑπάρχουσι μόνον ἐν αὐτῷ, αἱ μὲν φυτικαὶ ἐν τῇ καρδίᾳ αἱ δὲ αἰσθητικαὶ ἐν τῷ ἔγκεφαλῳ. Summa theol. I, qu. 76, art. 8. In 1. sent. 3, dist. 13, qu. 2, art. 1. Quodl. 4, qu. 2, art. 3.

⁴ Summa theol. I, qu. 90, art. 4. Contra Gent. 2, 83. «Quod convenit alieui praeter naturam, inest ei per accidens; quod autem accidens est, semper posterius est eo quod est per se. Anima igitur spiritus convenit esse unitam corpori, quam esse a corpore separata».

⁵ Ἡ δοξασία, καθὼς ἦν διὰ τῆς γεννήσεως μεταδίδεται η ἀνθρωπίνη ψυχή, ποιεῖ αὐτὴν ἰσοδύναμον τῇ τῶν ζῴων ψυχῇ, ητοι μὴ ἔχουσαν ίδιαν ὑπόστασιν καὶ μετὰ τοῦ σώματος ἀφανιζομένην. Ἀλλ' η γνώμη αὕτη εἶναι,

ται ἀλλὰ γίνονται καὶ δὴ γίνονται διὰ θείας δημιουργίας. Δημιουργοῦνται καὶ ἐμποιοῦνται ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ὅταν τὸ ἔμβρυον λάβῃ ὁργανικὴν διαμόρφωσιν· διότι ἡ ψυχὴ εἶναι ἐνέργεια τοῦ ὁργανικοῦ σώματος. Κατὰ πρῶτον δηλαδὴ τὸ ἔμβρυον οὗτον μόνον φυτικὴν ζωὴν καὶ ἔχει ἀπλῶς φυτικὴν ψυχήν.¹ Άλλὰ προϊούσης τῆς διαμορφώσεως αὐτοῦ τὸ φυτικὸν εἶδος διαφθείρεται καὶ ἀντ’ αὐτοῦ ἔρχεται ἡ αἰσθητικὴ ψυχή, ἥτις ἔχει ἐν ἑαυτῇ δυνάμει τὴν φυτικὴν ψυχήν. Τέλος εἰς ἔτι ἀνώτερον διαμορφώσεως βαθμὸν ἀνυψιούμενον τὸ ἔμβρυον ἀποβάλλεται τὴν αἰσθητικὴν καὶ λαμβάνει ἀντ’ αὐτῆς τὴν νοητικὴν ψυχήν, ἥτις ἔχει ἐν ἑαυτῇ δυνάμει ἀμφοτέρας τὰς κατωτέρας ψυχάς². Ἡ ψυχὴ ἐπενεργεῖ ἐπὶ τὸ σῶμα, καθ’ ὃσον ζωγονεῖ τὸ μέλη αὐτοῦ καὶ ποιεῖ ἐνεργά ὁργανικά ἑαυτῆς. Τὸ δὲ σῶμα καθ’ ἑαυτὸν μὲν δὲν ἔχει ἴδιον εἶδος καὶ ἐπομένως οὐδεμίαν ἐνέργειαν, δι’ ᾧς θὰ ἐπέδοιται ἐπὶ τὴν ψυχήν, ἀλλ’ ὡς μέρος τοῦ ἀνθρώπου, τουτέστιν ὡς συνημμένον τῇ ψυχῇ, ἐπενεργεῖ ἐπ’ αὐτὴν καὶ λαμβάνει παρ’ ἑκείνης ζωὴν καὶ ἐνέργειαν. Αἱ ἀνώτεραι τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἐπενεργοῦνται ἐπὶ τὰς κατωτέρας καὶ πάλιν αἱ κατώτεραι. ἐπὶ τὰς ἀνωτέρας, διότι πᾶσαι ἐνοῦνται ἐν Ἑνὶ διανοητικῷ ὅντι³.

14. Αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις. Ἡ ψυχὴ εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν ἐνέργεια πρώτη (actus primus), πρὸς μετάβασιν δὲ εἰς τὴν ἐνέργειαν τὴν δευτέραν (actus secundus) πρέπει νὰ ἔχῃ δυνάμεις μὴ ταυτίζομένας τῇ οὐσίᾳ αὐτῆς⁴. Καὶ αἱ παντοῖαι ἐνέργειαι τῆς ψυχῆς μαρτυροῦνται τὴν ὑπαρξίαν δυνάμεων αὐτῆς, αἵτινες δὲν συμπίπτουσι τῇ οὐσίᾳ ἀλλ’ εἶναι συμβεβηκότα, τοιαῦτα δὲ διμοις συμβεβηκότα, ἀτινα προέρχονται ἀναγκαῖως⁵ ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς⁶. Λειψικαὶ δυνάμεις διακρίνονται⁷ ἀλλήλων⁸ κατὰ τὰς ἑνεργείας αὐτῶν καὶ τὰ ὑποκείμενα τούτων τῶν ἑνεργειῶν⁹, ἔχουσι δὲ ὠρισμένην τάξιν καθ’ ὃσον

λέγει, οὐ μόνον πλημμελής ἀλλὰ καὶ αἰρετική. *De potent. qu. 3, art. 9. In 1. sent. 2, dist. 18, qu. 2, art. 1.*

¹ *Contra Gent. 2, 79. Qodl. 11, art. 5.*

² *De verit qu. 26, art. 10.*

³ *Quodl. 10, qu. 3, art. 5.*

⁴ Οὔτως αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις εἶναι οὐσιώδεις αὐτῆς ἴδιότητες (*proprietates animae essentiales*) καὶ ἐπέχουσι μέσην¹⁰ θέσιν μεταξὺ τῆς οὐσίας καὶ τοῦ ἐν στενοτέρῳ ἐννοια¹¹ συμβεβηκότος, διπερ δύναται γὰρ ὑπάρχη καὶ νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἀνευ βλάβης τῆς¹² οἰκείας οὐσίας. *Summa theol. 1, qu. 77, art. 1.*

⁵ *Summa theol. 1, qu. 77, art. 3. ⁶ De anima qu. un. art. 13.*

ἥρηνται ἄλλαι ἔξι ἄλλων. Ὅταν μὲν τῶν δυνάμεων εἶναι ἀνώτεραι ἄλλαι δὲ κατώτεραι καὶ ἕκαστη ἀνωτέρα εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς κατωτέρας δυνάμεως. Ἡ ἀνωτέρα λοιπὸν δύναμις ὡς σκοπὸς τῆς κατωτέρας εἶναι ἡ ἀρχὴ αὐτῆς. Ἀλλ' ἔξι ἐτέρους ἡ κατωτέρα δύναμις ὡς προηγουμένη τῆς ἀνωτέρας εἶναι ἀρχὴ αὐτῆς. Ἐν ἄλλαις λέξεσι κατὰ μὲν τὴν φύσιν ἡ ἀνωτέρα εἶναι προτέρα τῆς κατωτέρας ὡς σκοπὸς αὐτῆς, κατὰ δὲ τὸν χρόνον τούναγτίον ἡ κατωτέρα εἶναι προτέρα τῆς ἀνωτέρας ὡς προηγουμένη αὐτῆς κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν. Κατὰ διάφορον ἂρα τούπον ἡ ἀνωτέρα δύναμις προέρχεται ἐκ τῆς κατωτέρας καὶ πάλιν ἡ κατωτέρα ἐκ τῆς ἀνωτέρας¹. Ἀποτελοῦσι δὲ αἱ φυχικαὶ δυνάμεις τρεῖς βαθμῶδις, καὶ μὲν σον ἀνήκουσιν εἰς τὴν φυτικὴν ἢ τὴν αἰσθητικὴν ἢ τὴν νοητικὴν φυχήν². Αἱ φυτικαὶ δύναμεις καὶ αἱ αἰσθητικαὶ δυνάμεις διαφέρουσι τῶν νοητικῶν, διότι αἱ νοητικαὶ ἐνέργειαι, ἡ νόησις καὶ ἡ βούλησις, συντελοῦνται ἐνευ σωματικῶν ὅργάνων καὶ ὑπάρχουσι καὶ μετὰ θάνατον³.

Ἐν τῇ φυτικῇ φυχῇ διακρίνονται τρεῖς δυνάμεις, ἡ θρεπτικὴ καὶ ἡ αὐξητικὴ καὶ ἡ γεννητικὴ, ὡν ἔδρα εἶναι ἡ καρδία⁴. Ἐν δὲ τῇ αἰσθητικῇ φυχῇ ἐμφανίζονται διτταὶ δυνάμεις, αἱ ἀντιληπτικαὶ καὶ αἱ κινητικαὶ. Αἱ ἀντιληπτικαὶ πάλιν δυνάμεις διακρίνονται εἰς τὰς ἐξωτερικὰς καὶ τὰς ἐσωτερικὰς αἰσθησεις. Εἶναι δὲ αἱ ἐσωτερικαὶ αἰσθησεις τέσσαρες, τ. ፩. ἡ κοινὴ αἴσθησις καὶ ἡ φαντασία, ἡ κρίσις (*vis aestimativa*) καὶ ἡ μνήμη. Ἐκ τούτων ἡ κοινὴ αἴσθησις εἶναι ἡ φύσις τῶν ἐξωτερικῶν αἰσθησεων καὶ λαμβάνει ἀπάσας τὰς ἔξι αὐτῶν ἐντυπώσεις, ἃς δύναται νὰ διακρίνῃ καὶ παραβάλῃ πρὸς ἄλληλας. Εἰς τὴν κοινὴν αἴσθησιν ἀκολουθεῖ ἡ φαντασία, ἣς ἐργον εἶναι ἡ διατήρησις τῶν κατ' αἴσθησιν εἰκόνων ὅταν τὰ πράγματα εἶναι ἀπόντα. Ἐπειταὶ δὲ ἡ κρίσις, ἥτις κατά τινας γενικοὺς σκοποὺς καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν παραχρήμα ἐντύπωσιν διακρίνει τὸ ὠφέλιμον ἀπὸ τοῦ βλαβεροῦ καὶ ἐνεργεῖ τοῖς μὲν ζῷοις κατὰ ἐνστικτον τοῖς δὲ ἀνθρώποις κατὰ λόγον ὡς «*vis cogitativa*». Τέλος ἡ μνήμη διατηρεῖ τοὺς γενικοὺς ἐκείνους σκοπούς, καὶ οὖς ἡ *vis aestimativa* κρίνει⁵. Πρὸς τὰς

¹ Summa theol. I, qu. 77, art. 7. De anima art. 13.

² De anima art. 13. De pot. animi. Opusc. 43, 1.

³ Summa theol. I, qu. 77, art. 5. De anima art. 19. Quodl. 10, art. 8.

⁴ Opusc. ἐνθ. ἀνωτ. De anima art. 13. In 1. sent. 3, dist. 13, qu. 2, art. 1.

⁵ De anima, art. 13. De potent. anim. 4.

ἀντιληπτικὸς δυνάμεις συνάπτονται αἱ κινητικαί, αἵτινες εἶναι διτταί, καθ' ὃσον ἐνεργοῦσιν ἡ ὅλως φυσικῶς (ῶς ἐν τῇ συστολῇ καὶ διαστολῇ τῆς καρδίας, τῇ κυκλοφορῷ τοῦ αἷματος κ.τ.τ.) ἢ διὰ προηγουμένης ἀντιλήψεως. Αὗται δὴ αἱ τελευταῖαι κινήσεις μόναι ἀνήκουσι τῇ αἰσθητικῇ, ἐκεῖναι δὲ ἄλλαι τῇ φυτικῇ ψυχῇ¹. Σφραδραὶ κινήσεις τῆς αἰσθητικῆς ψυχῆς εἶναι τὰ διάφορα εἴδη τῶν παθῶν, περὶ ὃν ποιεῖται ὁ Θομίζεις μιακὸν καὶ λεπτομερῆ λόγον².

Ἐν τῇ γοητικῇ ψυχῇ διακρίνονται δύο κύριαι δυνάμεις, ὁ νοῦς καὶ ἡ βούλησις.³ Ο νοῦς πάλιν διακρίνεται εἰς θεωρητικὸν καὶ πρακτικόν, καθ' ὃσον στοχάζεται ἢ τῆς θεωρίας τῆς ἀληθείας ἢ τῆς πρὸς τὴν ἀληθείαν ουθμάσεως τῶν πλιᾶσθων. Ουαύτως καὶ ὁ συναφῆς τῷ νῷ λόγος διακρίνεται εἰς θεωρητικὸν καὶ πρακτικόν, καθ' ὃσον αἱ πόρχας, ἐξ ὃν ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἥρτηται, εἶναι θεωρητικαὶ ἢ πρακτικαὶ⁴. Τῷ νῷ ἔπειται ὡς δευτέρᾳ οὐσιώδης τῆς γοητικῆς ψυχῆς δύναμις ἡ βούλησις, διότι ἡ ἐπιθυμητικὴ δύναμις εἶναι ἀγαγκαῖον ἐπακολούθημα τῆς γνωτικῆς. Τὸ μὲν ἔπειταν ὡς περιποιητικόν ἐν τῇ κατ' αἰσθητικὸν ἀντιλήφει ἔχει μόνον τὴν κατ' αἰσθητικὴν ἐπιθυμίαν (appetitus assensitivus), ὁ δὲ ἀνθρώπος διὰ νοῦ κεκοσμημένος ἔχει πλὴν τῆς κατ' αἰσθητικὸν καὶ τὴν κατὰ λόγον ἐπιθυμίαν (appetitus rationalis), ἥτις διορίζεται βούλησις⁵. Η βούλησις ἂρα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν νοῦν, ὅπως ἡ κατ' αἰσθητικὸν ἐπιθυμία πρὸς τὰς αἰσθησεις. Διὸ καὶ ἡ βούλησις διαφέρει τῆς ἐπιθυμίας καθ' ὃν τρόπον ὁ νοῦς διαφέρει τῆς αἰσθητικῆς. Οποις ἡ μὲν αἰσθητικὴς ἔχει ὑποκείμενον τὰ καθ' ἔκαστον ὁ δὲ νοῦς τὰ καθόλου, οὕτω καὶ ἡ μὲν ἐπιθυμία ἀναφέρεται εἰς τὰ κατ' αἰσθητικὸν ἀγαθὰ ἡ δὲ βούλησις εἰς τὸ ἀγαθὸν καθόλου (bonum in genere). Οὐ μόνον δὲ κατὰ τὸ ὑποκείμενον δια-

¹ De potent. anim. 5.

² De verit qu. 26, art. 3 καὶ 4. Summa theol. 2, qu. 25 εξ.

³ Εντεῦθεν προέρχεται ἡ ἔννοια τῆς συντηρήσεως καὶ τῆς συνειδήσεως. Η φυσικὴ δηλαδὴ ἔξις τῶν ὑφίστων πρακτικῶν ἀρχῶν παλεῖται συντήρησις· ἐκ τῆς συντηρήσεως ἥρτηται ἡ συνείδησις, ἥτις δὲν εἶναι, ὡς ἐκείνη, ἰδία δύναμις οὐδὲ ἔξις ἀλλ' ἐνέργεια ἐφαρμόζουσα τὰς πρακτικὰς ἀρχὰς εἰς τὰς ἐπὶ μέρους πράξεις. Αὗτη δὲ ἡ ἐφαρμογὴ συντελεῖται κατὰ τύπον συλλογισμοῦ, ἐν ᾧ ἡ μὲν συντήρησις παρέχει γενικὴν πρακτικὴν ἀρχὴν ὡς μεῖζον πρότασιν ὁ δὲ λόγος ὑπάγων τὴν πρᾶξιν εἰς τὸν γενικὸν νόμον πορίζει τὴν ἐλύσσονα πρότασιν, ἡ δὲ συνείδησις συνάγει ἐκ τούτων τὸ πυρπέρισμα. Summa theol. qu. 79, art. 11. In 1. sent. 2, dist. 2d, qu. 2, art. 4.

⁴ Summa theol. 1, qu. 80, art. 1.

φέρουσιν ἡ βούλησις καὶ ἡ ἐπιθυμία ἄλλὰ καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας. Ἡ μὲν κατ' αἰσθησιν ἐπιθυμία ἔγεται εἰς ἐνέργειαν ὑπὸ τοῦ παρόντος εἰς τὴν ἀντίληψιν πράγματος, ἡ δὲ βούλησις τούναντίον ἔχει ἐνέργειαν οὐχὶ ἐκ τοῦ πράγματος ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς βουλήσεως ἡρτημένην¹. Βεβαίως ἡ βούλησις τείνει κατ' ἀνάγκην εἰς τὸ ἀγαθὸν καθόλου καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ὡς τὸν ἀκρότατον πάσης ἐνεργείας σκοπόν· ἔχει δ' ὅμως τὴν αἵρεσιν καὶ δύναται νὺν ἐκλέξῃ μεταξὺ τῶν εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀγονισῶν διαφόρων μεθόδων². Ἐν τῇ δυνάμει ταύτῃ τοῦ ἐκλέγειν (*facultas eligendi*) ἔγκειται ἡ ἐλευθερία³. Εὑνόητον δ' ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὺν ἐνεργήσῃ ἡ βούλησις, ἂν μὴ προβληθῇ αὐτῇ ὑπὸ τοῦ νοῦ ὡς σκοπὸς τὸ πρόσφρον ἀγαθόν. Οὕτω δ' ὁ νοῦς ἐπενεργεῖ ἐπὶ τὴν βούλησιν καὶ κινεῖ αὐτὴν (*intellectus mouet voluntatem*). ἐπενεργεῖ προβάλλων ἀπλῶς τὸν σκοπὸν (*per modum finis*) καὶ μὴ ἀναγκάζων δι' αὐτοῦ⁴. Ἡ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερία ἐκ τῆς ἔλλογου αὐτοῦ φύσεως ἀπορρέουσα μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς ἡμετέρας αὐτοσυνειδησίας καὶ τῆς ἀπονεμομένης ἀμοιβῆς καὶ τιμωρίας⁵. Εἶναι δ' ἀμετάβλητος καὶ ἀνώλευθος καὶ οὐδαμῶς αἴρεται διὰ τῆς θείας προοράσεως. Ὁ θεὸς προορᾷ μὲν ἄλλὰ δὲν ποιεῖ τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις· ὥστε ἡ τοῦ ἀνθρώπου βούλησις μένει ἀεὶ ἐλευθέρα⁶.

15. *Ἠθικὴ*. Ἐν τῇ ἡθικῇ, ἢν πρῶτος ὁ Θωμᾶς ἐκ τῶν ὅμοχρο-

¹ Αὐτ. 1, qu. 82, art. 5. *De verit.* qu. 22, art. 4.

² Ἐντεῦθεν προέρχεται λεπτή τις διάκρισις τῆς βουλήσεως καὶ τοῦ liberum arbitrium. Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι μὲν κατ' οὐσίαν τὸ αὐτὸν τῇ βουλήσει ἀλλ' ἔχει πρὸς αὐτὴν ὡς ὁ λόγος πρὸς τὸν νοῦν. Ὅπως ὁ μὲν νοῦς στοχάζεται τῶν ἵψιστων ἀρχῶν δὲ λόγος συνάγει τὰ πρόσματα αὐτῶν καὶ ἀνάγει τὰς ἀληθείας ἐκάστας εἰς ἐκείνας τὰς ἀρχάς, οὕτως ἡ μὲν βούλησις ἀποβλέπει εἰς τὸν ἀκρότατον σκοπὸν τὸ δὲ liberum arbitrium ποιεῖται ἐκλογὴν τῶν μέσων. *Contra Gent.* 1, 80. *Summa theol.* 1, qu. 83, art. 4.

³ *Summa theol.* 1, qu. 82, art. 2. 2, qu. 13, art. 3.

⁴ Εἰρήσθω ὅτι οὐχὶ μόνον ὁ νοῦς κινεῖ τὴν βούλησιν ἄλλὰ καὶ τούναντίον ἡ βούλησις κινεῖ τὸν νοῦν καὶ τὰς αἰσθητικὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις, ἐπὶ μόνας δὲ τὰς φυτικὰς δυνάμεις οὐδεμίαν ἔχει ἡ βούλησις ἀμεσον ὁπήν. *Summa theol.* 1, qu. 82, art. 3. *Contra Gent.* 1, 72, *De verit.* qu. 22, art. 12.

⁵ *De verit.* qu. 24, art. 1. *De malo* qu. 6, art. 1.

⁶ In 1. sent. 2, dist. 25, qu. 1, art. 4. *Summa theol.* 1, qu. 83, art. 2. *Contra Gent.* 3, 94 «Non sequitur, quod si omnia Dei providentia aguntur, nihil sit in nobis; sic enim sunt a Deo provisa, ut per nos libere fiant».

νων σχολαστικῶν διεμόρφωσεν εἰς τέλειον σύστημα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀριστοτελικῶν θεωριῶν, ἀποφαίνει σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου τὴν τελειότητα καὶ εὐδαιμονίαν. Ὁπος πάντων τῶν ὅντων οὗτος καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὑποκειμενικὸς ὄψιστος σκοπὸς εἶναι ἡ τελειότης¹. Ἀλλὰ παρὸ τῷ ἀνθρώπῳ ἡ τελειότης συμπίπτει τῇ εὐδαιμονίᾳ, διότι ἀμφότερα ἔργηνται ἐκ τῆς ἐκρέεως τοῦ ἀγαθοῦ². Τεθέντος δὲ ὁ ἀκρότατος τοῦ ἀνθρώπου σκοπὸς εἶναι ἡ τελειότης καὶ εὐδαιμονία, ἐρωτᾶται ποῦ ποτε κεῖται αὕτη. Η εὐδαιμονία, λέγει τῷ Ἀριστοτέλει ἀκολουθῶν, δὲν κεῖται ἐν τῷ πλούτῳ καὶ ταῖς κατ' αἰσθησιν ἥδοναῖς καὶ ταῖς τιμαῖς ἀλλά ἐν τῇ οὐκείᾳ ἐνέργειᾳ· ίδια δὲ τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργεια εἶναι πρῶτον καὶ κυρίως ἡ τοῦ νοῦ καὶ ἔπειτα ἡ τῆς βουλήσεως ἐνέργεια³. Η πρώτη δηλαδὴ καὶ εὐγενεστάτη ἐνέργεια, ἐν τῇ θεμελιοῦται ἡ ἀνθρωπίνη εὐδαιμονία, δὲν εἶναι ἡ βουλήσις ἀλλά ἡ νόησις, διότε ἔκεινη ἔξισται ἐκ ταύτης καὶ ἀκολουθεῖ αὐτῇ⁴. Η ἐπιφρανεστάτη δὲ τοῦ νοῦ ἐνέργεια εἶναι ἡ θεωρητικὴ καὶ δῆ καὶ ἡ τοῦ θεοῦ στοχαζομένη. Ωστε ἡ εὐδαιμονία ὡς ὁ τελικὸς τοῦ ἀνθρώπου σκοπὸς ἔγκειται ἐν τῇ γνώσει τοῦ θεοῦ καὶ μᾶλιστα τῇ ἀμέσῳ καὶ ἐποπτικῇ. Γίνεται δέ, ὡς εἴρηται, ἡ τοιαύτη γνῶσις κατὰ τρόπον ὑπερφυσικὸν καὶ διὰ θείου φωτισμοῦ⁵. Φανερὸν ἔργα δὲ τῆς ὑφίστης καὶ τελείας εὐδαιμονίας ἐπιτυγχάνει ὁ ἀνθρώπος ἐν τῷ μετὰ θάνατον βίῳ, δέ τε ὁ νοῦς ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν πεχθωρισμένος δύναται νὰ ἐποπτεύῃ ἀμέσως τὸν θεόν. Ἐν δὲ τῷδε τῷ βίῳ δύναται νὰ τύχῃ μόνον ἀτελοῦς εὐδαιμονίας διὰ τῆς θεωρίας καὶ γνώσεως τῆς ὑπερτάτης ἀληθείας⁶.

Οπος δὲ νοῦς ἐνεργῶν ἀναφέρεται εἰς τὸν θεόν, οὗτος καὶ ἡ βούλησις καὶ ἡ πρᾶξις ὀφείλει νὰ ωθηθεῖται πρὸς τὸν θεῖον νόμον κατὰ τὴν ὑπαγόρευσιν τοῦ λόγου. Ο λόγος ὑφηγεῖται τῇ βουλήσει καὶ πράξει τὸν κανόνα, πρὸς δὲ αὕτη ὀφείλει νὰ συμφωνῇ κατά τε τὰ ἀντι-

¹ Η ὑποχρέωσις πρὸς ἔφειται τοῦ σκοποῦ εἶναι ἡχώ τοῦ αἰωνίου νόμου (*lex aeterna*) ἡ τοῦ θείου λόγου τοῦ καθορίζοντος τὸ τέλος τῆς ὅλης δημιουργίας. Τὸ θεῖον σχέδιον ἀνευρίσκεται ἐν ἐκάστῳ ὅντι συμφώνως τῇ ίδιᾳ αὐτοῦ φύσει (*lex naturalis*). Ο δὲ φυσικὸς ἀνθρώπων νόμος εἶναι κοινωνία τοῦ αἰωνίου νόμου τοῦ κρατοῦντος ἐν τῇ λογικῇ δημιουργίᾳ. *Summa theol.* I, qu. 19, art. 2 καὶ qu. 91, art. 2.

² *Contra Gent.* 4, 79.

³ *Summa theol.* 2, qu. 3, art. 2 καὶ 3. *Contra Gent.* 3, 26. 33—49.

⁴ *Contra gent.* 3, 26.

⁵ *Summa theol.* 2, qu. 3, art. 8. qu. 5, art. 5. *Contra gent.* 3, 51—55.

⁶ *Contra gent.* 3, 48. *Summa theol.* 2, qu. 3, art. 2.

κείμενα καὶ τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς περιστάσεις¹. Τὸν κανόνα δὲ τοῦτον τῆς ἐνεργείας ὁ λόγος δὲν δημιουργεῖ αὐτὸς ἀλλ᾽ ἀναγνωρίζει ὅντα θείου νόμον². Ὡστε ἡ ἡθικὴ ἐνέργεια συμφωνεῖ ἀμέσως μὲν τῷ λόγῳ ἐμμέσως δὲ τῷ θείῳ νόμῳ³. Ἐκ τοῦ ἐναντίου ἡ τῆς βουλήσεως ἀπόκλισις ἀπὸ τοῦ θείου νόμου καὶ ἡ τῆς πράξεως διαφωνία πρὸς αὐτὸν εἶναι τὸ ἡθικὸν κακόν. Ἡ βούλησις ἐνεργεῖ κακῶς, διότι ἀφίσταται τῆς ὁρθῆς καὶ ὑπὸ τοῦ θείου νόμου δριζομένης τάξεως (ab ordine deficit). Τὸ κακόν λοιπὸν εἶναι ἀπλῶς στέρησις, οὐχὶ τι θετικὸν ἀλλ᾽ ἀρνητικόν, ἔλλειψις τοῦ πρέποντος, οὐχὶ *causa efficiens* ἀλλὰ *causa deficiens*⁴.

Ἡ τὸν σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀπεργαζομένη τελειότης κεῖται ἐν τῇ ἀρετῇ⁵. Η ἀρετὴ εἶναι ἔξις (*habitus*), καθ' ἥν ὁ ἀνθρωπὸς δύναται νὺν ἐνεργῆ ὁρθῶς. Καὶ ἐπειδὴ αἱ κύριαι τῆς ψυχῆς δυνάμεις εἶναι ὁ νοῦς καὶ ἡ βούλησις, διακρίνονται αἱ ἀρεταὶ εἰς διανοητικὰς καὶ ἡθικάς⁶. Αἱ διανοητικαὶ ἀρεταὶ ἀνήκουσιν ἢ εἰς τὸν θεωρητικὸν ἢ εἰς τὸν πρακτικὸν νοῦν· τοῦ μὲν θεωρητικοῦ νοῦ ἀρεταὶ εἶναι ἡ σοφία καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ νόησις, ὃν ἡ μὲν νόησις στοχάζεται τῶν ὑψίστων ἀρχῶν ἢ δὲ ἐπιστήμῃ ἐφαρμόζει αὐτὰς εἰς τὰ καθ' ἔκαστον ἡ δὲ σοφία ἀνυψοῖ εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἀπολύτου ἀληθείας· τοῦ δὲ πρακτικοῦ νοῦ ἀρεταὶ εἶναι ἡ τέχνη καὶ ἡ φρόνησις, ὃν ἐκείνη μὲν εἶναι δεξιότης τοῦ ποιεῖν σκοπίμους ἐνεργείας αὕτη δὲ δεξιότης τοῦ κανονίζειν τὰς ἐνεργείας κατὰ τὸν ὁρθὸν λόγον⁷. Ἐνῷ δὲ αἱ διανοητικαὶ ἀρεταὶ

¹ Ὅπος τοῦ λόγου ἀποκαλύπτεται ἡ «prima regula (commensurans voluntatem), sc. lex aeterna, quae est quasi ratio Dei (Summa theol. I, qu. 71, art. 6). Ἐνταῦθα ἔγκειται ἡ δύναμις τῆς συντηρήσεως, ἣτις εἶναι «habitus naturalis principiorum operabilium, sicut intellectus habitus est principiorum speculabilium (Αὐτ. qu. 79, art. 12)· ὑποκειμενικῶς δὲ σκοπουμένη ἡ συντήρησις εἶναι «virtus» τοῦ δυνάμει νοῦ, φῶς «per quod cognoscimus quid agendum et quid vitandum». Διαφέρει ἡ συντήρησις, ἣτις εἶναι «actus, quo scientiam nostram ad ea, quae agimus, applicamus» (Αὐτ. art. 13).

² Summa theol. 2, qu. 18, art. 2.

³ Αὐτ. 2, qu. 71, art. 6 «Regula voluntatis humanae est duplex; una propinqua et homogenea, sc. ipsa humana ratio; alia vero est prima regula, sc. lex aeterna, quae est quasi ratio Dei».

⁴ Contra gent. 2, 41. 3, 7 καὶ 10.

⁵ Summa theol. 2, qu. 56, art. 3 καὶ qu. 58, art. 3. De virt. qu. I, art. 12.

⁶ Summa theol. 2, qu. 57, art. 2 καὶ 3. De virt. qu. I, art. 12.

ποιοῦσι μόνον τὴν δύναμιν τῆς ἀγαθῆς πράξεως καὶ εἶναι μόνον σχετικῶς πρός τι ἀρεταῖ (virtutes secundum quid), αἱ ἡθικαὶ εἶναι αἱ κυρίως καὶ ἀπολύτως ἀρεταῖ (virtutes simpliciter). διότι ποιοῦσιν ὅστε ὁ ἀνθρώπος μὴ μόνον νὰ δύνηται ἄλλὰ καὶ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν¹. Αἱ ἡθικαὶ ἀρεταῖ ἐγένενται πρὸς τὰς διανοητικὰς σκοπούμεναι εὑρίσκονται δυνάμεναι νὰ ὑπάρχωσιν ἀνευ σοφίας καὶ ἐπιστήμης καὶ τέχνης οὐχὶ δὲ δικαιοσύνης καὶ φρονήσεως, ἢτις τελευταῖα ἀνήκει κατὰ τὴν ὕλην εἰς τὰς ἡθικὰς ἀρετάς². Εἶναι δὲ αἱ ἡθικαὶ καὶ χρισταῖται ἀρεταῖ τέσσαρες, ἥτις φρόνησις καὶ ἥτις δικαιοσύνη, ἥτις σωφροσύνη καὶ ἥτις ἀνδρεία³, ὃν ἔκαστη κατέχει τὸ μέσον μεταξὺ δύο μαντιμέσεων, τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλειφεως⁴. Πᾶσαι αἱ ἀρεταῖ καὶ δὴ καὶ αἱ ἡθικαὶ δὲν εἶναι ἡμῖν σύμφυτοι ἄλλα προσγένονται διὰ συνεχοῦς ἀσκήσεως. Ἐπίκτητοι λοιπὸν οὖσαι αἱ ἀρεταῖ (virtutes acquisitae) πορίζουσιν ἀτελῆ (φυσικὴν) εὐδαιμονίαν, διστηνταὶ τῷ βίῳ δυνατή⁵. Ἡ τελεία καὶ ἀΐδιος, πρὸς ᾧ ἐσμὲν προωρισμένοι, εὐδαιμονία εἶναι ὑπὲρ φύσιν καὶ δύναται νὰ κτηθῇ διὰ τῆς ὑπὲρ φύσιν ἀρχῆς, τῆς θείας χάριτος (gratia gratum faciens). Παρασκευάζεται δὲ ἡ ψυχὴ εἰς τοιαύτην εὐδαιμονίαν διά τινων ὑπὲρ φύσιν καὶ ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐμποιουμένων ἀρετῶν, οἷα εἶναι αἱ λεγόμεναι θεολογικαὶ ἀρεταῖ, πίστις καὶ ἐλπὶς καὶ μάλιστα ἀγάπη (virtutes infusae)⁶. Ἄλλα καὶ αἱ ἡθικαὶ ἔτι ἀρεταῖ, ἐφ' ὃσον στοχάζονται τοῦ ὑπὲρ φύσιν σκοποῦ καὶ ὑπηρετοῦσι τῷ ὑπὲρ φύσιν βίῳ, ἐμποιοῦνται

¹ Summa theol. 2, qu. 55. art. 1.

² Aut. 2, qu. 98, art. 2. 4, 5. qu. 61, art. 1. «Et ideo virtutes, quae continent rectitudinem appetitus, dicuntur principales. Huius modi autem sunt virtutes morales et inter intellectuales sola prudentia, quae etiam quodammodo moralis est secundum materiam, ut ex supra dictis patet».

³ De virt. qu. 1, art. 12. Summa theol. 2, qu. 61, art. 2.

⁴ Summa theol. 2, qu. 64, art. 1. In 1. sent. 3, dist. 33, qu. 1, art. 3. «Virtutes enim morales sunt circa passiones et operationes, quas oportet dirigere secundum regulam rationis. In omnibus autem regulatis consistit rectum, secundum quod regulae aequantur; aequalitas autem media est inter majus et minus; et ideo oportet, quod rectum virtutis consistat in medio ejus, quod super abundat, et ejus, quod deficit a mensura rationis recta».

⁵ De virt. qu. 1, art. 9. In 1. sent. 3, dist. 33, qu. 1, art. 2. Summa theol. 2, qu. 65, art. 2.

⁶ Contra gent. 1, 3. Summa theol. 2, qu. 72, art. 1. De virt. qu. 1, art. 10.

δσαύτως ὑπὸ τοῦ θεοῦ¹. Διὰ τῶν τοιούτων ἀρετῶν ἡ ψυχὴ καθίσταται ἴκανὴ εἰς θεωρίαν τῆς θείας ἀληθείας καὶ ἀνυψοῦται εἰς ἄμεσον τῆς θείας οὐσίας ἐποπτείαν (*visio divinae essentiae*). τοῦτο συμβαίνει ἐν ἐκστάσει (*in raptu*), καθ' ἥν ἡ ψυχὴ δὲν παύεται μὲν ἔχουσα τὸ σῶμα ἀλλ' ὑπὸ θείου φωτὸς καταλαμπομένη ἀπολύεται ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων καὶ ἐνεργεῖ καθ' ἕαυτὴν καθηρά². Ἡ δύναμις τῆς εἰς τὸ ὑπὲρ φίσιν ἀνυψώσεως εἶναι ἔργον τῆς διὰ τοῦ Χριστοῦ γενομένης λυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπου.

2. Λύρωσις τοῦ ἀνθρώπου· δ Χριστός. Ἡ ἀνθρωπίνη φύσις εὑρίσκετο τὸ κατ' ἀρχὰς ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁρθότητι, διότι αἱ κατώτεραι δυνάμεις ὑπειάσσοντο εἰς τὸν λόγον, ὁ λόγος εἰς τὸν θεόν, τὸ σῶμα εἰς τὴν ψυχήν³. Τοιαύτην ἔχων ὁ πρῶτος ἀνθρωπὸς φύσιν ἥδυνατο διὰ τῶν ἴδιων αὐτοῦ δυνάμεων νὰ ἐκπληροῖ τὰς θείας ἐντολάς, νὰ ἀπέχηται πάσης ἀμαρτίας καὶ ἀγαπᾷ τὸν ὑπὲρ πάντα θεὸν ὃς δημιουργὸν καὶ πάπις εὐτυχίας ὑψιστον σκοπόν· πρὸς ἀ πάντα ἔχοντες μόνον τῆς κινούστης ἐπενεργείας τοῦ θεοῦ, οὐχὶ δέ τινος ὑπὲρ φύσιν χάριτος⁴. Ἐκέκτητο ὑψηλοτέραν καὶ ἀμεσωτέραν καὶ οὐδεμιᾶς ἀποδείξεως χοίζουσαν γνῶσιν τοῦ θεοῦ καὶ εἶχε σῶμα ἀπαθὲς καὶ ἀθάνατον⁵. Ἡσαν δὲ τοῦ πρῶτου ἀνθρώπου τὰ προτερήματα οὐχὶ φυσικὰ ἀλλὰ διὰ τῆς θείας χάριτος κεχορηγημένα, μενὸς ἡς χάριτος ἐκοσμήθη ὁ ἀνθρωπὸς πάσας τὰς ἀρετὰς καὶ διὰ τούτων ἐπετύγχανε τοῦ ὑπὲρ φύσιν καὶ ἀκροτάτου σκοποῦ⁶. Ἄλλος ὁ ἀνθρωπὸς ἦμαρτε καὶ ἀμαρτῶν ἀπώλεσε τὴν ὑπὲρ φύσιν χάριν καὶ τὴν ἀρχῆθεν δικαιοσύνην. Ἡ ἐν αὐτῷ τάξις διελύθη καὶ αἱ καταδεέστεραι δυνάμεις ἐπαύσαντο ὑπείκουσαι εἰς τὸν λόγον· ἡ τέως ἀκεραία φύσις διεφθάρη καὶ τὰ προτερήματα ἡφανίσθησαν· ἡ δὲ ἐνοχὴ τῆς τοῦ πρῶτου ἀνθρώπου ἀμαρτίας ἐκληροδοτήθη καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους⁷. Ἐντεῦθεν προῆλθεν ἡ προπατορικὴ ἀμαρτία, ἥτις εἶναι καθ' ὅλην μὲν ἐπιθυμία κατ' εἶδος

¹ *Summa theol.* 2, qu. 63, art. 3.

² *Summa theol.* 1, qu. 12, art. 5 εξ.—2, qu. 1. *De verit.* qu. 13, art. 3 καὶ 4.

³ *Contra Gent.* 4, 52.

⁴ *Summa theol.* 2, qu. 109, art. 2—5. *In 1. sent. 2, dist. 24, qu. 1,* art. 4.

⁵ *Summa theol.* 1, qu. 94, art. 1. *De verit.* qu. 18, art. 2.

⁶ *Summa theol.* 1, qu. 95, art. 1 καὶ 3.

⁷ Ἡ μετάδοσις τῆς ἀμαρτίας γίνεται διὰ τῆς γεννήσεως καὶ ἀγαφέοται οὐχὶ εἰς τὸ σῶμα ἀλλ' εἰς τὴν ψυχήν. *De malo* qu. 4, art. 3 καὶ 4. *Summa theol.* 2, qu. 83, art. 1—4.

δὲ ἔλλειψις τῆς πάλαι δριθότητος καὶ δικαιοσύνης καὶ διεφθαρμένη τις
ἔξις (quidam *habitus corruptus*)¹.

Ἄπὸ τῆς ἀμαρτίας δὲ ἀνθρώπος ἐλυτρώθη διὰ τῆς ἐνανθρωπή-
σεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐν τῷ θείῳ προσώπῳ αὐτοῦ δὲ ἀνθρωπίνη
φύσις ἀνῆλθεν εἰς τὴν ὑπερτάτην τελειότηταν καὶ ἔκοινώνησε τῆς θείας
χάριτος, ἐξ οὗ ἀπέρρευσαν πάσαι αἱ ὑπὲρ φύσιν ἀρεταῖς². Ἡτο δὲ δὲ
ἀνθρωπίνη τοῦ Χριστοῦ φύσις ἀμέτοχος τῆς προπατορικῆς καὶ πάσης
ἄλλης ἀμαρτίας καὶ μετεῖχε τῆς θείας συμβίας καὶ ἀγιότητος καὶ παν-
τοδυναμίας, καθ' ὃστον εἶχεν ὡς ὅργανον τὸν θεῖον λόγον καὶ ἐποίει
θαύματα³. Ἀλλ' ἵνα τὸ ἔργον τῆς ἐπανορθώσεως καὶ λυτρώσεως συ-
τελέσῃ ἔλαβε καὶ τὰς ἀδυναμίας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐφ' ὃσον δὲν
ἀντέκειντο πρὸς τὰ ἐνόντια αὐτῷ ὑψηλότερα προτερήματα. Ἀλλ' αἱ
ἀδυναμίαι αὗται τῆς τε φυχῆς (ἀθυμία, φάβιος, θαυμασμός, ὁργὴ) καὶ
τοῦ σώματος (πάθη καὶ θάνατος) ὑπῆρχον ἐκείνῳ διάφοροι τῶν ἐν
ἵμιν τοῖς ἀνθρώποις ενδιαφορικέγουν, διότι οἵσαν μὲν τῷ λόγῳ καὶ τῇ
ἐλευθέρᾳ βουλήσει ὑποτεταγμέναι⁴. Λοιπὸν δὲ Χριστὸς προσῆλθεν ὡς
μεσίτης μεταξὺ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἵνα τὴν σχέσιν ἀμφοτέρων τὴν
ἔνεκα τῆς ἀμαρτίας διατεταραγμένην ἀποκαταστήσῃ καὶ τὰ διεστῶτα
διαλλάξῃ. Οὗτος εἶναι δὲ κεφαλὴ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ὡς τοιοῦτος ἐπα-
θεν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπέσπασεν ἐπὶ πάντας τὴν θείαν χάριν⁵.
Ἡ ἐν τῷ Χριστῷ λύτρωσις καὶ δὲ ἐκ ταύτης ἀπορρέουσα τῷ ἀνθρώπῳ
χάρις εἶναι δὲ βάσις τῆς μορφώσεως τοῦ χριστιανικοῦ βίου καὶ τῆς εἰς
τὴν τελειότητα ἐπιδύσεως ἕκαστου τε καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ὅλης⁶.

Καὶ ταῦτα μὲν ἔστωσαν ἵκανα περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου λυτρώ-
σεως, διότι δὲ ἀκριβέστερος λόγος ἐξέρχεται τῶν δρίων τῆς παρούσης
πραγματείας καὶ ἀνήκει μᾶλλον τῇ τῶν δογμάτων ἴστορίᾳ. Νῦν δὲ
πρὸς συμπλήρωσιν τῆς Ἡθικῆς τοῦ Θωμᾶ προσῆκον εἶναι νὰ ὑποτυ-
πώσωμεν σύντομον τὴν περὶ πολιτείας θεωρίαν αὐτοῦ.

¹ Contra Gent. 4, 52. Summa theol. qu. 4, art. 2 καὶ qu. 82, art. 3. Aut. 2, qu. 81, art. 3.

² Summa theol. 3, qu. 9, art. 2. qu. 10, art. 2.

³ Summa theol. 3, qu. 15, art. 1 καὶ 2. qu. 13, art. 1. qu. 14, art. 3.

⁴ Summa theol. 3, qu. 15, art. 4 καὶ 10. In 1. sent. 3, dist. 15, qu. 1, art. 2. καὶ qu. 2, art. 3.

⁵ In 1. sent. 3, dist. 13, qu. 2, art. 1. 2. Summa theol. 3, qu. 19, art. 4. qu. 48, art. 6.

⁶ In 1. sent. 4, dist. 43, qu. 1, art. 1. Aut. dist. 44, qu. 1, art. 1. Contra Gent. 4, 79.

17. *Ἡ περὶ πολιτείας θεωρία.* Ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύσει κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν ὅν, τουτέστιν ἀγεται ὑπὸ τῆς ἴδιας αὐτοῦ φύσεως εἰς κοινωνικὴν μετ' ἄλλων δημοίων συνάφειαν. Τὰ μὲν λοιπὰ ὅντα ἔχουσιν ἀπὸ τῆς φύσεως πάντα τὰ εἰς τὸν βίον ἀπαιτούμενα βοηθήματα, ὁ δὲ ἄνθρωπος ὀφεῖλει νὰ πορέσῃ ἐιστῷ διὰ τοῦ λόγου τὰ εἰς τὴν ζωὴν καὶ τοὺς σκοποὺς αὗτῆς ἀναγκαῖα. Πρὸς τοῦτο δ' δημος δὲν ἔξισκεν εἰς μόνος ἄλλα πρέπει πολλοὶ καὶ πολλαχῶς νὰ συνεργήσωσι. Προστεθήτω δ' ὅτι τὰ μὲν ζῷα ἀγονται ὑπὸ τοῦ δρμεμφύτου εἰς τὴν τοῦ ὕψης διάκρισιν, ὁ δὲ ἄνθρωπος οὐχί. Ὁ ἄνθρωπος γινώσκει ἀπλῶς ἐν τῷ συνόλῳ τὸ ὕψης διάκριμον καὶ βλαβερὸν λεπτομερῆ δὲ καὶ ἀκριβῆ γνῶσιν δύναται νὰ λάβῃ οὐχὶ μόνος ὃν ἄλλὴ μετ' ἄλλων συνεργαζόμενος. Οὕτω τείνει ἐκ φύσεως εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ ἔχει τὴν γλῶσσαν ὅργανον ἐπιτήδειον εἰς τὴν ἐκφρασιγνωστὴν διανοημάτων καὶ τὴν μετὰ τῶν ἄλλων ἐπικοινωνίαν. Ὁπότε δὲ ἡ κοινωνία ὑπάρχει τῷ ἀνθρώπῳ φυσικὴ ἀπαίτησις καὶ ἀφευκτὸς ὥρος τῆς τῶν οἰκείων σκοπῶν ἐπιτεύξεως, παρίσταται ἀνάγκη ἔξιστίας τὴν ὅλην κοινωνίαν διεπούσης καὶ εἰς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν ἰθυνούσης. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἐν τῇ κοινωνίᾳ οἱ καθέκαπτον ἄνθρωποι ἔχουσι πρὸ διρθυαλμῶν κυρίως μόνον τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον, ἡ ὅλη κοινωνία θὰ διελύετο εἰ μὴ ὑπῆρχεν ἀρχὴ περὶ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ ἐπιμελουμένη. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἡ κοινωνία εἶναι ἀπλῶς οἶκου κοινωνία, ὕστερον δὲ κατὰ φύσιν συμπληροῦται καὶ εὑρύνεται εἰς δῆμον (κοινότητα) ἐκ πλειόνων οἴκων ἀποτελούμενον· ὁ δῆμος πάλιν εὑρύνεται ὕσπειρτος καὶ ποιεῖ μικρὸν ἢ μεγάλην πολιτικὴν κοινωνίαν. Ὁπως δὲ τοῦ οἴκου ἀρχει ὁ πατήρ, οὕτω καὶ πολλῷ μᾶλλον πρέπει τοῦ δήμου καὶ τῆς ἐκ πολλῶν δήμων συνεστώσης πολιτικῆς κοινωνίας νὰ ἀρχῃ εἰς, οὐ δὲ τὸ ἴδιον αὐτοῦ σκοπῆ τὸ κοινὸν ἀγαθόν, εἶναι ἀγαθός, ἐὰν δὲ τὸ ἴδιον αὐτοῦ συμφέρον κακός. Καὶ ἐὰν μὲν ἐπὶ τῷ κοινῷ συμφέροντι ἀρχῃ εἰς, τὸ πολίτευμα καλεῖται μοναρχία, ἐὰν δὲ ἀρχωσιν ὀλίγοι ὀνομάζεται ἀριστοκρατία, ἐὰν δὲ πολλοὶ πολιτεία. Ἐκ τῆς κακῆς ἀρχῆς προέρχονται αἱ παρεκβάσεις τῶν δρυθῶν πολιτευμάτων, τῆς μὲν μοναρχίας παρέκβασις ἡ τυραννίς, τῆς δὲ ἀριστοκρατίας ἡ ὀλιγαρχία, τῆς δὲ πολιτείας ἡ δημοκρατία¹. Ἀμεσος δὲ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας σκοπὸς εἶναι ἡ

¹ De regim. princip. I, I, (τὸ σύγγραμμα De regimine principium

παγίωσις καὶ διατήρησις τῆς τῶν πολιτῶν εἰρήνης καὶ οἰστάσιας, ἢ ἐπακολουθεῖ ἀναγνώσως τὸ κοινὸν ἀγαθόν. Ἀλλὰ τὴν ἐνότητα καὶ διάρκειαν τῆς εἰρήνης τοσούτῳ μᾶλλον οὐ κυβέρνησις ἐμπεδοῖ καὶ ἀσφαλίζει, ὅσῳ μεῖζον ἔχει αὐτῇ ἐνότητα. Καὶ ἐπειδὴ τοιαύτην ἔχει τεῦμα¹. Τοῦ ἐνὸς τὴν ἀρχὴν ὑφίγειται καὶ οὐ παρατήρησις τῆς φύσεως· μίαν ἔχουσικαὶ μέλισσαι βισέλισσαν, μία οὐ ψυχὴ κυβερνᾷ τὰ πολλὰ τοῦ σῶματος ὅργανα καὶ εἰς ὁ λόγος τὰς πολλὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις, τέλος εἰς θεὸς διέπει μὲν τῶν δύντων τὸ πλῆθος². "Οπως δὲ οὐ μοναρχίᾳ εἶναι τῶν πολιτευμάτων τὸ ἀριστον, οὕτως ἐκ τοῦ ἐναντίου χείριστον εἶναι οὐ τυραννίς. Λιότι ἐν μὲν τῇ ὀλιγαρχίᾳ καὶ τῇ δημοκρατούλαχιστον εἰς πολλούς, ἐν δὲ τῇ τυραννίδι τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ἀφανίζεται ὅπό τοῦ συμφέροντος ἐνὸς μόνου. "Ἐπειτα δὲ ἐν μὲν τῇ ὀλιγαρχίᾳ καὶ τῇ δημοκρατίᾳ οὐ ἔξουσία κατανέμεται εἰς πλείονας καὶ δὲν ἐπεγεργεῖ οὕτως ἴσχυρὰ ἐπὶ κακῷ τῶν πολιτῶν, ἐν δὲ τῇ τυραννίδι οὐ δύναμις συγκεντροῦται εἰς ἓν μεγίστη καὶ ἀναιρεῖ τέλεον τὸ κοινὸν ἀγαθόν. "Η τυραννίς ἄρα εἶναι τῶν πολιτευμάτων τὸ χείριστον". "Ἐκ τῶν ὁρθῶν πολιτευμάτων οὐ ἀριστοκρατία καὶ οὐ πολιτεία εἶναι τοσούτῳ τελειότερα, ὅσῳ μεῖζον ἔχουσιν ἐνότητα, τουτέστιν ὅσῳ μᾶλλον προσεγγίζουσι πρὸς τὴν μοναρχίαν. "Η μοναρχία λοιπὸν προέχει τῶν ἀλλων ὁρθῶν πολιτευμάτων διὰ τὴν ἐνότητα τῆς κυβερνήσεως καὶ διότι δυσκολώτερον αὐτῶν ὑπόκειται εἰς τὴν διαφθοράν³. "Ἐν τῇ ἀριστοκρατίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ οὐ τυχὸν ἀναφυομένη τῶν ἀρχόντων διαφωνία εύχερῶς ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τοὺς ὑπηκόους καὶ ἐντεῦθεν διαλύεται οὐ κοινωνικὴ ἀρμονία καὶ εἰρήνη· ἐν δὲ τῇ μοναρχίᾳ τοιοῦτό τι πακὸν προφανῶς δὲν συμβαίνει. "Ἐπειτα δὲ εἰς τὴν τυραννίδα καταντῷ οὐχὶ τόσον οὐ μοναρχία ὅσον τὰ ἄλλα πολιτεύματα. Διότι ἐν τῇ ἀριστοκρατίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ ἐπελθούσης διαστάσεως τῶν ἀρχόντων εἰς ὁ

ἀνεγγνωρίσθη μὲν ὡς μὴ προερχόμενον ἐκ τοῦ Θωμᾶ ἀλλ' ὅμολογεται οὗτοι ἀπεικονίζει τὰς πολιτικὰς θεωρίας αὐτοῦ).

¹ Αὐτ. 1, 2.

² "Ἐνθ. ἀνωτ.

³ Αὐτ. 1, 3.

⁴ Αὐτ. 1, 2. 5. «Frequentius autem sequuntur maxima pericula multitudinis ex plurorum regimine, quam ex regimine unius. Plerumque enim contingit, ut ex pluribus aliquis ab intentione communis boni deficiat, quam quod unus tantum».

Ισχυρότατος καὶ ἐπιτηδειότατος, ἔκκαιροῦται τὴν κοινὴν σύγχυσιν καὶ ἀποβαίνει τοῖς ἄλλοις τύραννος. "Ωστε κατὰ πάντα λόγον ή ἀρχὴ ἐνὸς βασιλέως εἶναι προτιμοτέρα τῆς ἀρχῆς πολλῶν¹. Ἐπειδὴ δὲ ή μοναρχία, τὸ καθ' ἑαυτὸν ἀριστον πολίτευμα, διαφθαρεῖσα ἐκτρέπεται καὶ ἀποβαίνει τὸ χείριστον, πρέπει ἐκ παντὸς τρόπου νὰ διακωλυθῇ ή τοῦ πολιτεύματος διαρθροῦται καὶ ή γένεσις τῆς τυραννίδος. Πρὸς τοῦτο ἐπύναγκες νὰ γίνηται μετὰ περισκέψεως καὶ ἐπιμελείας ή τοῦ βασιλέως² ἐκλογὴ καὶ νὰ περιορίζηται ή ἔξουσία αὐτοῦ, οὗτος δῆστε νὰ εἶναι ἀδύνατος ή ἀπόκλισις εἰς τυραννίδα³. Ἀλλ' ἐὰν παρὰ πᾶσαν πρόνοιαν ἀναφραγῇ ή τυραννίς, πρέπει ήπία μὲν οὖσα νὰ τύχῃ ἀνοχῆς πρὸς ἀποφρυγὴν ἄλλων κακῶν, στάσεων καὶ κινδύνων, ἀφόρητος δὲ καταστᾶσα νὰ περιορισθῇ καὶ ἀριθῇ διὰ κοινῆς ἀποφάσεως καὶ κατὰ νόμιμον τρόπον οὐδαμῶς ἐπιτρεπομένης στάσεως καὶ βιαίας καταλύσεως τῆς τυραννίδος ή φύνου τοῦ τυράννου⁴.

1 Aðr. 1, 5.

² Αὐτ. 1, 5.
³ Ἡ μοναρχία περιορίζεται διὰ τῆς μετοχῆς εἰς τὴν κυβέρνησιν ἐκλεκτῶν ἀγδρῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ λαοῦ. Αὐτ. 2, qui. 90, art. 1.

³ Κατ' οὐσίαν τὸ κράτος εἶναι ὁ λαός, δρῦζων κατά τι συμβόλαιον τούς δυναμένους νὰ ἀνακληθῶσιν ἀντιπροσώπους του παρὰ τῷ μονάρχῃ ἢ τοῖς πλείοσιν ἀρχούσιν, οἵτινες «κυβερνῶσιν ἐν ὀνόματι τῆς κοινότητος». (Ἄντ. φι. 90, art. 3). Μόνη δὲ ἡ τοῦ κράτους κυβέρνησις δικαιοῦται νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον δι' αἰτίαν δικαίαν. (άντ. φι. 40, art. 1).

4 Aŭt. 1, 5.

⁵ Ποδες Ρωμαίους 13, 4.

6 AÑO, 1, 7-10.

φροντίζει ὅπως οἱ ὑπήκοοι ἐπιτύχωσι τοῦ οἰκείου σκοποῦ, ζῶσι κατὰ
ἀρετὴν καὶ ἀπολαύσονται τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας¹.

18. Ἐπισκόπησις. Ἐκ τῶν εἰρημένων καθίσταται εῦδηλον ὅτι τὸ φιλοπόρημα Θωμᾶ τοῦ Ἀκυνάτου εἶναι ἐπὶ τῶν χριστιανικῶν δογμάτων στερρῶς τεθεμελιωμένον. Βάσιν ὑποτίθεται τὴν θείαν ἀποκάλυψιν, τὰς ὑπὲρ λόγου ἀληθείας καὶ τὰ μινστήρια τοῦ χριστιανισμοῦ, εἰς ὃ ἀνθρώπινος νοῦς ὀφεῖται νὰ συμφωνῇ καὶ ὑπηρετῇ. Ἐντεῦθεν ἀναπτύσσεται σύστημα θεολογικὸν συνυφασμένον πρὸς πολλὰ φιλοσοφήματα καὶ γιαλιστὰ ἀριστοτελικά. Λί πολλαχῶς χρησιμοποιούμεναι ἔννοιαι εἴδους καὶ ὄλης, ἐνεργείας καὶ δυνάμεως, οὐσίας καὶ συμβεβηκότος εἶναι προδῆλος εἰλημμέναι ἐκ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁσαύτως καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς θείας ἐννοίας γίνεται μάλιστα κατὰ τὺς θεωρίας τοῦ Σταγιρίτου, ἐφ' ὃσον ἐπιτρέπουσι τὰ χριστιανικὰ δόγματα. Εἰκονίζεται λοιπὸν ὃ θεὸς ὡς καθαρὸς ἐνέργεια, ἀπόλυτος ἀπλότης, ἀναρχος καὶ ἀνδιος, ἀκίνητος καὶ ἀνιλλοίωτος· ἐποίησεν ἐκ τοῦ μηδενὸς πάντα καὶ δῆ καὶ τὴν ὄλην, ἥτις καὶ ἡ ἑαυτὴν δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ. Διεξοδικὴ καὶ ἀκριβὴς εἶναι ἡ περὶ φύσεως καὶ ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἔρευνα τοῦ φιλοσόφου. Τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν ἀποφανεῖ ὑψηλὴν καὶ ὑπέροχον ὑπὲρ πάντα τὰ περιέχοντα αὐτήν. Παραδέχεται δηλαδὴ τὴν ἀρχήν, καθ' ἥν ὁ ἀνθρώπος εἶναι ὁ ἐνωτικὸς δεσμὸς τῶν δύο κόσμων, τοῦ νοεροῦ καὶ τοῦ ἐνύλου, ὅπότε τὰ δύο συστατικὰ μέρη, σῶμα καὶ ψυχή, συναποτελοῦσιν ἐνιαίαν φύσιν. Τὸ περιεχόμενον τῆς ψυχολογίας ἀποτελοῦσι τὰ περὶ ἀνθρώπου διδάγματα τῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ κατὰ ταῦτα ἐπιστημονικὴ θεωρία τοῦ Ἱεροῦ Λύγουστίγου. Ἄλλὰ τὴν παραδεδομένην ἀριθμονον ὄλην ἐπιμελῶς ἐπεξειργάσατο ὁ θεολόγος φιλόσοφος καὶ αὐτοτελῶς διεκόσμησε διορίσας μὲν ἀκριβέστερον τὰς τῶν Πατέρων θεωρίας κατὰ τὰ ἀριστοτελικὰ διδάγματα συμπληρώσας δὲ πάλιν τὰ φιλοσοφικὰ τοῦ Σταγιρίτου διανοήματα διὰ τῶν χριστιανικῶν δογμάτων. Οὐχ ἥττον μεγαλοπρεπὲς παρίσταται καὶ τὸ ἥθικὸν τοῦ Θωμᾶ κατασκεύασμα. Δὲν περιορίζει τὸν σκοπὸν τοῦ ἥθικοῦ βίου ἐν τῷ παρόντι, ὡς ἐποίησεν ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὑστερον οἱ Ἀραβεῖς φιλόσοφοι. Κατὰ τούτους σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ εὐδαιμονία, ἥτις διὰ τῆς ἐπιστήμης μάλιστα ἐπιτυγχάνεται καὶ ἐν τῷδε τῷ βίῳ περιορίζεται. Κατὰ τὸν Θωμᾶν δὲ ὅμως ὃ τοῦ ἥθικοῦ

¹ Ο Θωμᾶς ἀξιοῖ ὅπως πάντες οἱ βασιλεῖς ὑποτάσσωνται εἰς τὸν πάπαν
ὅς ἐκπροσωποῦνται τὸν θεόν. Ἡ ἐκκλησία ἔχει τὸ δικαίωμα γὰρ ἀφορέτη καὶ
γὰρ παύῃ τοὺς βασιλεῖς. 1, 1, 18, 14.

βίου σκοπὸς κεῖται ἐν τῇ μετὰ θάνατον ζωῇ καὶ εἶναι ἡ ἀΐδιος καὶ
ἄμεσος τοῦ θεοῦ ἐποπτεία· ὁ θάνατος δὲν εἶναι τὸ τέριμα τῶν προσ-
δοκιῶν τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ μετ' ἐκεῖνον ἐπιτυγχάνεται ὁ σκοπός, ὃν ὁ
ἀνθρωπὸς δι' ἡθικοῦ ἀγῶνος καὶ μετὰ πολλοῦ πόνου ἐπιδιώκει. Καὶ
ὁ φιλόσοφος οὗτος συμφωνεῖ τῷ Ἀριστοτέλει ὅτι διὰ τῆς ἀσκήσεως
τῆς ἀρετῆς ἐπιτυγχάνομεν τῆς εὐδαιμονίας καὶ ἀποφαίνει τὴν ἐπιστή-
μην εὐγενέστατον τοῦ βίου ἔργον. Ἀλλ' ὑπὲρ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν
ἀρετὴν εὑρίσκει τὴν ἀΐδιον τοῦ θεοῦ ἐποπτείαν, εἰς ἣν καὶ ἡ ἐπίγειος
εὐδαιμονία κατατείνει. Τούτων οὕτως ἔχόντων ἡ ἐπίκτητος ἀρετὴ δὲν
εἶναι ἐν τῷ ἡθικῷ βίῳ τὸ ὕψιστον ἀλλ' ἀνωτέρᾳ αὐτῆς ὑπάρχει ἡ
ὑπὲρ φύσιν καὶ κατὰ θείαν χάριν ἐμποιουμένη ἀρετή, ἥτις εἰς τὸ ὑπὲρ
φύσιν καὶ τὸ ἀΐδιον ἀνυψοῖ. Ὅπο τὰς αὐγὰς τοῦ θείου φωτὸς ἀνάγε-
ται ὁ ἀνθρωπὸς εἰς τὴν ἀκροτάτην τελειότητα, ἣν οὔτε γινώσκει ἀνευ-
έκείνου τοῦ φωτισμοῦ οὔτε φαντάζεται. Ἀπὸ τοιούτων ἀρχῶν ἡδυ-
κῆθη ὁ φιλόσοφος νὺν ἐρμηνεύσῃ προσφυδός τὴν ἔννοιαν τοῦ ἡθικοῦ
καὶ προσφυγῶν, ὡς ὁ Μαιμωνίδης, εἰς τὴν ὕλην ἀλλὰ θεωρή-
τας τὸ κακὸν ὡς ἀπομάκρυνσιν τῆς ἔλευθερίας βουλήσεως ἀπὸ τοῦ
θείου νόμου. Πρὸς τὰς ἄλλας ἡθικὰς ἀρχὰς διμόλογος εἶναι ἡ περὶ¹
πολιτείας θεωρία. Ὅπως ὁ τοῦ ἀνθρώπου σκοπὸς εἶναι διττός, τὸ
φύσει δηλονότι ἐπιδιωκόμενον ἐν τῷδε τῷ βίῳ ἀγαθὸν καὶ ἡ μετὰ
θανάτου ἀΐδιος εὐδαιμονία, οὕτω καὶ διττὴ ὑπάρχει ἔξουσία, ἡ πολι-
τεία καὶ ἡ ἐκκλησιαστική, ὡν ἐκείνη μὲν τοῦ πρώτου αὕτη δὲ τοῦ δευ-
τική καὶ ἡ ἐκκλησιαστική, ὡν ἐκείνη μὲν τοῦ πρώτου αὕτη δὲ τοῦ δευ-
τικοῦ σκοποῦ στοχάζεται. Ἐκατέρα τῶν ἔξουσιῶν ἔχει τὸν ἑαυτῆς
προορισμὸν καὶ τίδιον ἐνεργείας κύκλον· Ἐκατέρα ἔχει τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ
θεοῦ πλὴν ὅτι ἡ μὲν ἐκκλησιαστικὴ ἔξουσία προέρχεται ἐξ ἐκείνου
ἀμέσως ἡ δὲ πολιτικὴ ἐμμέσως καθ' ὃσον δὲν μεταβιβάζει τῷ ἀρ-
χοντι τὴν ἔξουσίαν διὰ τοῦ λαοῦ. Καὶ διπλας ὁ ἐπίγειος σκοπὸς ὑποτάσ-
σεται εἰς τὸν ἀΐδιον, οὕτω καὶ ἡ πολιτικὴ ἔξουσία ὑποτάσσεται εἰς
τὴν ἐκκλησιαστικήν.

τὴν ἔκκλησιαστικήν.
‘Ο Θωμᾶς ἐπέτυχεν ὅλως ἐκείνου, ὅπερ Ἀλβέρτος ὁ μέγας ἐν μέ-
ρει μόνον κατώρθωσε, νὰ γίνῃ δηλαδὴ ἐγκρατῆς καὶ κύριος, διαμορ-
φωτῆς καὶ διακοσμητῆς τῆς πλουσιωτάτης καὶ σφόδρα ἀνομοειδοῦς
ἐπιστημονικῆς ὕλης. Κατενόησεν δὲ τοῦ διδασκάλου τὰς θεμε-
λιώδεις ἀρχὰς τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, ἀνέπτυξεν αὐτὰς μετὰ
μείζονος ἀκολουθίας καὶ ἐφήρμοσεν ἐπιτυχέστερον εἰς τὴν θεολογίαν.
‘Ο μὲν Ἀλβέρτος πλὴν τῶν ἀριστοτελικῶν φιλοσοφημάτων εἰσεδέξατο
πολλὰ νέα πλατωνικὰ θεωρήματα. ‘Ο δὲ Θωμᾶς ἀντιτίθεται πρὸς τὸν
πλατωνισμὸν καὶ πειρᾶται κατὰ τὸ δυνατὸν νὰ ἀποστῇ τοῦ νέου πλα-

τωνισμοῦ· δὲν δύναται ὅμως νὰ ἀποβάλῃ ὅλως τὸν νέον πλατωνισμὸν τῶν Ἀράβων καὶ τοῦ Αὐγουστίνου. Διαγινώσκει δὲ πάλιν τὰ πλατωνικὰ διατοήματα τὰ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Αὐγουστίνου ἀλλὰ σπουδᾶζει ἐκ παντὸς τρόπου καὶ μετὰ περισσῆς ἐπιτηδεύσεως νὰ μὴ ἀποστῇ τῆς ἀριστοτελικῆς μεθόδου καὶ μὴ φανῇ ἀντιτιθέμενος πρὸς τὸ κῦρος τοῦ μεγάλου ἐκκλησιαστικοῦ διδασκάλου¹. "Οτερ δὲ πρέπει ίδιᾳ νὰ ἔξαρθῇ εἶναι τὸ δι τὸ Θωμᾶς διακρίνεται ὡς διαυγέστατος συγγραφεὺς καὶ μέγιστος συστηματικὸς φιλόσοφος τοῦ μέσου αἰώνος· οὐδεὶς τῶν πρὸ αὐτοῦ ἢ τῶν μετ' αὐτὸν ηὗμοιζησε τόπης εὐφυΐας καὶ τέχνης περὶ τὴν σύνθεσιν καὶ συστηματοποίησιν. Μεγάλη λοιπὸν ἀρετὴ τοῦ προκειμένου φιλοσοφήματος εἶναι ἡ στερquil ἐνότης καὶ αὐστηρὰ συναρμογὴ τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν πρὸς ἄλληλας. Η σιφήνεια καὶ ἡ συστηματικότης ἀνέδειξαν τὸν φιλόσοφον ὡς ἀληθῶς διαπρεπέστατον πάντων τῶν ἐν τοῖς χρόνοις ἔκείνοις γενομένων. Οὗτος ἡδυνήθη νὰ συναγάγῃ καὶ μετακοσμήσῃ τὴν παραδεδομένην δαψιλῆ καὶ πολύμορφον ὕλην καὶ νὰ διαρθρώσῃ αὐτὴν εἰς ἔνιαῖν καὶ ἀπηρτισμένον καὶ πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν διμόλιγον σύστημα. Τὰ παντοῖα αὐτοῦ μέρη ἀναπτύσσονται μεθ' ἵκανῆς ἀκολουθίας καὶ συνάπτονται εἰς δργανικὸν ὅλον. Οὗδεν ἀραι θαυμαστὸν ὅτι τοιοῦτον σύστημα εὐπαγὲς καὶ εὐπρεπές, ἐπὶ τῶν χριστιανικῶν διδαγμάτων καὶ ἐκπρεπῶν φιλοσοφημάτων ἐρειδόμενον ἔμελλε νὰ ἐμποιήσῃ τοῖς διμοχρόνοις βαθεῖαν ἐντύπωσιν² καὶ νὰ ἀσκήσῃ μεγάλην εἰς πολλοὺς ἐπίδρασιν³.

¹ "Ινα μὴ περιέλθῃ ὁ Θωμᾶς εἰς διαφωνίαν καὶ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν αὐθεντίαν τοῦ Αὐγουστίνου, ἐκλαμβάνει πόλλας ἀποφάνσεις αὐτοῦ οὐχὶ ὡς ἐγκρινομένας ἀλλ' ὡς μνημονευομένας γνώμιας. Πρβλ. *Summa theol.* I, qu. 77, art. 1. ad 3 «In multis autem, quae ad philosophiam pertinent, Augustinus utitur opinioneibus Platonis, non asserendo sed recitando». "Αλλοτε δὲ πάλιν μεταβάλλει τὰς παραπομπάς, διορθοῖ ἥ καὶ παρερμηνεύει. "Επιθι C. v. *Hertling*, Augustinus zitate, 558.

² "Η διδασκαλία τοῦ Θωμᾶ ἐνεποίησε τὴν ἐντύπωσιν καινοπρεποῦς καὶ οηξικελεύθου συστήματος καὶ εὐλόγως, διότι οὐχὶ ὀλίγας εἰσηγήσατο νέας θεωρίας. Ἀντέτασσε φέρε⁴ εἰπεῖν πρὸς τὸ πλῆθος τῶν εἰδῶν τὴν ἐνότητα τῆς οὐσιώδους ἀρχῆς⁵ πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν σπεριματικῶν λόγων τὴν ἔννοιαν τῆς ἀναπτύξεως τῆς ὕλης⁶ πρὸς τὴν αὐγουστίνειον διδασκαλίαν περὶ ταυτότητος τῆς ψυχῆς καὶ τῶν δυνάμεων αὐτῆς τὴν πραγματικὴν διάκρισιν τούτων· πρὸς τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας καὶ τῆς ὑπάρχεως τὴν διάκρισιν αὐτῶν· πρὸς τὴν βουλησιοχρατίαν τοῦ Αὐγουστίνου θεωρίαν τοῦ ψυχικοῦ βίου νοησιοχρατίην κ. τ. τ.

³ "Ἐκ τῶν πολλῶν τῶν περὶ τοῦ Θωμᾶ διαλαβόντων μνημονεύομεν τοὺς